

فصلنامه مطالعات کتابداری و علم اطلاعات

دانشگاه شهید چمران اهواز، بهار ۱۳۹۷

شماره پیاپی ۲۳، صص: ۱۴-۱

تاریخ دریافت مقاله: ۹۴/۴/۲۲

تاریخ پذیرش مقاله: ۹۵/۴/۴

نشانه‌شناسی و اف.آر.بی.آر.

خدیدجه مرادی^۱، سعید رضائی شریف‌آبادی^۲

چکیده

هدف: پاسخگویی به این سوال است که آیا الگوی اف.آر.بی.آر. دارای ساختاری نشانه‌شناسی است؟ آیا می‌توان الگوی اف.آر.بی.آر. را بر اساس نشانه‌شناسی بررسی نمود؟
روش: روش پژوهش تحلیل مفهومی است. بررسی تطبیقی بین مفاهیم الگوهای دو نظریه پرداز نشانه‌شناسی، "سوسور" و "پیرس" با موجودیت‌ها و روابط الگوی اف.آر.بی.آر. انجام شده است.
یافته‌ها: بررسی اصول دو الگوی سوسور و پیرس در اف.آر.بی.آر. نشان داد که می‌توان موجودیت اثر برداشت را یک نشانه در نظر گرفت که بر اساس الگوی دوجهی سوسور دارای دو جنبه، محتوی ذهنی به عنوان دال و محتوی مفهومی به عنوان مدلول هستند که در کنار هم نشانه را به وجود می‌آورند. اثر به عنوان یک نشانه می‌تواند بر دیگر نشانه‌ها تاثیرگذار بوده و معنای جدیدی تولید نماید.

نتیجه‌گیری: نتایج نشان داد موجودیت‌های اف.آر.بی.آر. در الگوی سه وجهی پیرس نیز قابلیت تطبیق دارند. زمانی که فرد ایده‌های ذهنی خود را به نمایش می‌گذارد اثر خلق می‌شود. اثر خلق شده در مواجهه با افراد مختلف، برداشت‌های متفاوتی را به وجود می‌آورد. موجودیت برداشت زمانی که در محمل‌های مختلفی ارائه می‌شود به صورت مدارک در مکان‌های مختلفی نگهداری می‌شود.

واژه‌های کلیدی: نشانه‌شناسی، اف.آر.بی.آر.، سوسور، پیرس.

atefehmorady@gmail.com

۱- دانشجوی دکتری علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه الزهرا

srezaei@alzahra.ac.ir

۲- استاد علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه الزهرا

مقدمه

در جهان امروز دیگر نمی‌توان یک رشته علمی را فارغ از حوزه‌های دیگر مطالعه نمود. فدائی (۱۳۸۶) معتقد است که نمی‌توان پدیده‌های عالم و آدم را صرفاً با یک رویکرد بررسی کرد بلکه دانشمندان حوزه‌های مختلف باید با همکاری یکدیگر پدیده‌ها را مطالعه کنند. علم اطلاعات و دانش‌شناسی بر اساس پژوهش‌های (خسروی، ۱۳۸۷؛ فدائی، ۱۳۸۹) ماهیتی میان رشته‌ای دارد و در راستای اهداف و بهبود عملکرد حوزه‌های تخصصی خود از علوم مختلف و نظریه‌های به کار رفته در آن‌ها استفاده می‌کند. زبان‌شناسی و حوزه‌های مختلف آن از جمله نشانه‌شناسی، یکی از رشته‌های پرکاربرد در حوزه‌های مختلف علم اطلاعات و دانش‌شناسی از جمله ذخیره، سازماندهی و بازیابی اطلاعات و دانش است (آزاد، ۱۳۸۷). یکی از دلایل استفاده‌ی زیاد از این حوزه‌ی علمی در علم اطلاعات و دانش‌شناسی این است که زبان یکی از ابزارهای شناخت و فهم انسان و همچنین ابزاری برای انتقال اندیشه‌ها و دانش ذهنی اوست (تاگارد^۱، ۱۳۹۱). موضوع عمده مورد بحث پژوهش حاضر، بررسی یکی از الگوهای مفهومی حوزه‌ی سازماندهی دانش، ملزومات کارکردی پیشینه‌های کتابشناختی (اف.آر.بی.آر.^۲) از دیدگاه نشانه‌شناسی است. بر اساس پژوهش پریس^۳ (۲۰۰۴) الگوهای مفهومی که دارای ساختاری مفهومی-نشانه‌شناختی هستند ابزارهای مناسب‌تری برای بازنمون دانش می‌باشند به دلیل اینکه این الگوها، ساختارهای مفهومی را با جنبه‌های نشانه‌شناسی ترکیب می‌نمایند. هدف پژوهش حاضر پاسخگویی به این سؤال است که آیا الگوی اف.آر.بی.آر. دارای ساختاری نشانه‌شناسی^۴ است؟ آیا می‌توان الگوی اف.آر.بی.آر. را بر اساس نشانه‌شناسی بررسی نمود؟

جهت پاسخگویی به سؤالات مطرح شده، دو الگوی نشانه‌شناسی، «الگوی دو وجهی^۵ سوسور و الگوی سه وجهی پیرس»، که در پژوهش‌ها و متون مختلف علم نشانه‌شناسی به عنوان الگوهای مطرح و مهم معرفی شده‌اند، انتخاب گردیدند.

در ابتدا کلیاتی درباره نشانه‌شناسی ارائه شده و نظرات دو نظریه‌پرداز سرشناس و تأثیرگذار در نشانه‌شناسی، " فردیناند دو سوسور^۶ و چارلز ساندرز پیرس^۷"، مورد بررسی قرار گرفته

-
- 1- Thagard
  - 2- Functional Requirements for Bibliographic Records (FRBR)
  - 3- priss
  - 4- semiotics
  - 5- Dyadic
  - 6- Ferdinand de Saussure
  - 7- Charles Sanders Peirce

است. در ادامه، سودمندی نشانه‌شناسی برای علم اطلاعات و دانش‌شناسی تبیین گردیده و در پایان نیز، امکان استفاده از الگوهای "دو وجهی سوسور و سه وجهی پیرس" در الگوی مفهومی ملزومات کارکردی پیشینه‌های کتابشناختی (اف.آر.بی.آر.) مورد بحث قرار گرفته است.

نشانه‌شناسی

دانش نشانه‌شناسی که همچون بسیاری از حوزه‌ها مانند هرمنوتیک، معرفت‌شناسی و غیره ریشه در آثار فلاسفه یونان دارد، به عنوان یک دانش مستقل در قرن بیستم پدید آمد. این دانش تحولات عمیقی در زمینه‌های گوناگون مانند زبان‌شناسی، فلسفه و شاخه‌های گوناگون آن، مطالعات دینی و تفسیر متون مقدس و غیره، به وجود آورده است (قائمی‌نیا، ۱۳۸۵). از نقطه نظر واژگانی، واژه‌ی نشانه‌شناسی از زبان یونان باستان و از مجموعه واژگان علم پزشکی یونانی که علایم بیماری‌ها را مورد بررسی قرار می‌دهد، گرفته شده است. نشانه‌شناسی از فعل *semainein* به معنای "دلالت کردن" مشتق گردیده است (سن^۱؛ ماری^۲، ۱۳۸۰).

نشانه‌شناسی از دیدگاه فردیناند دو سوسور

نشانه‌شناسی از دیدگاه سوسور، دانشی است که نقش نشانه‌ها را به مثابه‌ی بخشی از زندگی اجتماعی مطالعه می‌کند. این دانش می‌تواند بخشی از روان‌شناسی اجتماعی باشد و از این رو بخشی از روان‌شناسی عمومی است. این دانش ماهیت نشانه‌ها و قوانین حاکم بر آنها را روشن خواهد نمود (چالندر^۳، ۲۰۰۴). سوسور الگویی دو وجهی از نشانه ارائه می‌دهد. از دیدگاه وی، نشانه از دو قسمت دال و مدلول تشکیل شده است.

- دال^۴: یک تصور صوتی از یک نشانه زبانی؛

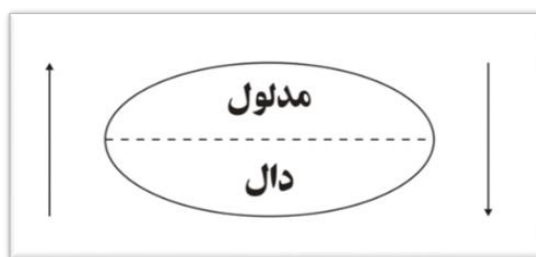
- مدلول^۵: مفهومی که از دال در ذهن نقش می‌بندد یا تصور مفهومی است.

دال و مدلول، عناصر جدا از یکدیگر نیستند. بلکه معنای هر یک از آنها وابسته به وجود دیگری است. رابطه‌ای که بین دال و مدلول وجود دارد را

1- Sen
2- Marie
3- Chandler
4- signifier
5- signified

دلالت^۱ گویند. یک نشانه از مجموع دال و مدلول به وجود می‌آید. رابطه دال و مدلول در نمودار زیر که با عنوان نمودار سوسوری مطرح است، با علامت پیکان نشان داده شده است. علاوه بر پیکان‌هایی که در نمودار وجود دارد، خط افقی، دو عنصر درونی نشانه (دال و مدلول) را از یکدیگر جدا می‌سازد (دادور؛ خیری، ۱۳۹۲).

تصویر شماره ۱. رابطه بین دال و مدلول (سجودی، ۱۳۸۷).

همانگونه که در تصویر مشاهده می‌شود، نشانه همواره دارای دو رو است. دال بدون مدلول، به عبارت دیگر، صورتی که به هیچ مفهومی (مدلول) دلالت نکند، صدایی گنگ و بی‌معنایی بیش نیست و از طرف دیگر مدلول بدون دال، یعنی مفهومی که هیچ صورتی (دالی) برای دلالت آن وجود نداشته باشد امکان نداشته، قابل دریافت و شناخت نیست. سوسور (۱۹۸۳) تاکید می‌کند که دال و مدلول درست مانند دو روی یک برگه کاغذ از هم جدایی ناپذیرند. از دید وی، این دو وجه نشانه، وابستگی متقابل به یکدیگر دارند و هیچ یک بر دیگری مقدم نیست. بدون وجود دال و مدلول با هم، نه نشانه‌ای وجود خواهد داشت و نه معنایی به وجود خواهد آمد (سجودی، ۱۳۸۷).

پس می‌توان اینگونه نتیجه گرفت که مدلول یک مفهوم ذهنی است و مصداق مادی در جهان خارج نیست. نشانه که از ترکیب دال و مدلول به وجود می‌آید در اصل، غیر مادی است به این معنی که به یک مفهوم اشاره می‌کند نه به یک شیء خاص و این مفهوم نیز در کنار مفاهیم دیگر تولید معنا می‌نماید. برای مثال زمانی که ما درباره افکار خود صحبت می‌کنیم با اشیا روبرو نیستیم بلکه تنها تصویری از آن‌ها در ذهن داریم.

جایگاه نشانه در نظام زبانی پیرس

از دیدگاه پیرس، نشانه چیزی است که در برابر یک شیء قرار می‌گیرد تا چیز سومی را که

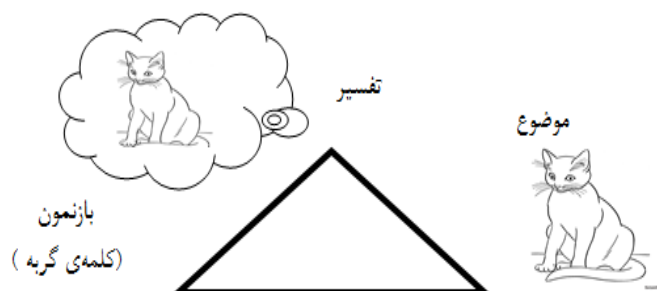
1- signification

تعبیر و تفسیر نام دارد به وجود آورد. برای مثال واژه‌ی درخت، نشانه‌ای است که در برابر درخت خارجی (شیء) قرار دارد و مفهومی که تفسیر آن است را به ذهن تداعی می‌کند. پیرس نشانه‌ها را در تحت سه عنوان شاخص طبقه بندی نمود (انصاری، ۱۳۸۷):

- بازنمون^۱: صورتی که نشانه به خود می‌گیرد.
- تفسیر^۲: معنایی که از نشانه حاصل می‌شود.
- موضوع^۳: نشانه به آن ارجاع می‌دهد (سجودی، ۱۳۸۶)

تعامل بین بازنمون، موضوع و تفسیر را پیرس نشانگی^۴ یا "فرایند معنی‌سازی" نامیده است. بر اساس الگوی پیرس از نشانه، چراغ قرمز راهنمایی که سر چهارراه قرار دارد بازنمون است، توقف خودروها موضوع آن است و این فکر که چراغ قرمز به معنی آن است که خودروها باید متوقف شوند، تفسیر آن است (سجودی، ۱۳۸۷).

مثال الگوی سه وجهی پیرس^۵:

تصویر شماره ۳. مثالی از الگوی سه وجهی پیرس (سوا، ۲۰۰۰)

نشانه‌شناسی و سازماندهی

- 1- representamen
- 2- interpretant
- 3- object
- 4- Semosis

۵- کلمه گربه بازنمون و یا نشانه است، موضوع، گربه واقعی است که همان مدلول این کلمه است و تصویری که از گربه در ذهن نقش می‌بندد، یعنی همان مفهوم کلی گربه، تفسیر آن است. پیرس این تفسیر را نشانه می‌داند. اما فرایند نشانه‌شناختی ادامه می‌یابد زیرا براساس این نشانه ممکن است که تصور گربه خاصی در ذهن انسان پدید آید و در مورد آن با یک نفر دیگر صحبت کند و آن به نوبه خود تفسیرکننده‌های دیگری در ذهن طرف مقابل ایجاد کند (رضوی‌فر؛ غفاری، ۱۳۹۰).

۶- Sowa

یکی از پرکاربردترین نظریه‌های مطرح در زبان‌شناسی، نشانه‌شناسی است که ارتباط نزدیکی با سازماندهی دانش دارد (یورلند، ۲۰۰۸). در سازماندهی کتابداران همواره به دنبال نشانه‌های مختلفی بوده‌اند که مفهوم خاصی را برای کاربر تداعی کند. برای مثال در نظام‌های سنتی سازماندهی اطلاعات، رده‌های موضوعی که در طرح‌های رده‌بندی استفاده می‌شود و مجموعه واژگانی که به عنوان موضوع از طریق ابزارهایی چون سرعنوان‌های موضوعی و یا اصطلاح‌نامه‌ها به عنوان توصیفگرهای محتوی اطلاعاتی انتخاب می‌شوند، نشانه‌هایی هستند که از طریق آنها سعی می‌شود معنا و مفهومی خاصی انتقال پیدا کند. در نظام‌های سازماندهی دانش همچون هستی‌شناسی‌ها و الگوهای مفهومی به نشانه‌ها و به ویژه به چگونگی برقراری روابط میان آنها که معنا را می‌سازند، اهمیت ویژه‌ای داده می‌شود. موارد زیر رابطه بین سازماندهی دانش و نشانه‌شناسی را بهتر نشان می‌دهد:

۱. هسته اولیه نظام‌های سازماندهی دانش یا عناصری که در این نظام‌ها به کار گرفته می‌شود، طرح‌های رده‌بندی، اصطلاح‌نامه‌ها و ... هستند که به صورت واژه‌ها، اصطلاحات، مفاهیم، رده‌ها یا نشانه‌ها فرمول‌بندی می‌شوند. هر مفهوم، واژه یا اصطلاح دارای یک معنای رسمی است که آن را به مجموعه‌ای از نشانه‌ها، مرتبط می‌کند. نشانه می‌تواند هر چیزی باشد که برای بیان معنی به کار می‌رود. از دیدگاه نشانه‌شناسی، اولین سطح سازماندهی دانش این است که مفاهیم، واژه‌ها، نشانه‌ها مورد استفاده در طرح‌ها و اصطلاح‌نامه‌ها در ساختاری سازماندهی شوند که رابطه مفاهیم با مفاهیم دیگر، نشانه با نشانه‌های دیگر قابل بررسی و مشخص باشد. حال این سؤال مطرح می‌شود که از چه ساختاری باید استفاده کرد تا بتوان مفاهیم را به یکدیگر مرتبط کرد؟ برای این منظور باید اطلاعات و دانش را با زبان رسمی^۱ تعریف نموده و آن را در ساختار نحوی به کار برد. زبان رسمی، مجموعه نمادها و نقش‌هایی است که در یک نظام زبانی خاص قرار گرفته‌اند. این تعریف از نشانه‌ها همانگونه که بیان شد، تنها سطح ابتدایی را به ما نشان می‌دهد. نحوه قرارگیری نمادها باید دلالت‌ها (رابطه دال و مدلول) را نشان داده و از طریق آن بتوان معنای مورد نظر را در آن حوزه‌ی موضوعی خاص دریافت نمود (دامجانوویک^۲؛ گاسوویک^۳؛ ۲۰۰۴). از طریق نشانه‌شناسی می‌توان به این هدف تا حدودی دست یافت.

۲. یکی از اهداف نظام‌های سازماندهی دانش بازنمون منطقی دانش است. جهت رسیدن به این هدف، داده‌ها در پایگاه دانش نظام‌ها ذخیره می‌شوند و با استفاده از قواعد منطقی شامل

1- Formal language

2- Damjanovic

3- Gasevic

قیاس، استقرار و ... از داده‌های موجود استنتاج صورت می‌گیرد. چنانچه از قواعد استنتاج در این نظام‌ها استفاده شود ارائه خدمات کاراتر و با سرعت بیشتری انجام خواهد شد. استفاده از قواعد منطق در حوزه‌های مختلف سازماندهی از جمله نمایه‌سازی، چکیده‌نویسی، تولید اصطلاح‌نامه‌ها و ... تجزیه و تحلیل خودکار محتوا، ارائه دانش، مدیریت و دسترسی کارآمدتر به نظام‌ها را در پی خواهد داشت و بازیابی را ارتقا می‌دهد. از دیدگاه پیرس نشانه‌شناسی شاخه‌ای از علم منطق است که در آن دانش نشانه‌ها بررسی می‌گردد. اصول مطرح شده در نشانه‌شناسی با قواعد منطق و استنتاج نظام‌های سازماندهی دانش منطبق است و می‌توان قیاس، استقرار و فهم از طریق آنها بررسی نمود.

هدف نظام‌های سازماندهی دانش بازیابی کارآمد و مرتبط با نیازهای کاربران است. بخشی از بازیابی مربوط به استفاده از قواعد منطق و استنتاج در نظام‌های سازماندهی دانش است که در مورد قبل بررسی گردید اما بخش دیگر مربوط به میزان ربط، معنا و تفسیر است. حاملان اصلی دانش بالقوه، نشانه‌ها هستند به این معنی که دانش توسط نشانه ارائه می‌شود در نتیجه جهت بازیابی، این نشانه‌ها باید تفسیر شوند تا دانش موجود در آنها فهم و دریافت شود. شیء، مفهوم پنهان در پشت یک شیء و تفسیری که از آن در ذهن فرد شکل می‌گیرد از اصول نشانه‌شناسی است که از طریق آن می‌توان ربط، معنا و تفسیر را در نظام‌های سازماندهی دانش تبیین نمود. بررسی نظام‌های سازماندهی دانش در ساختار نشانه‌شناسی این امکان را فراهم می‌سازد که رابطه بین شیء و بازنمون آن و همچنین رابطه بین یک شیء و تفسیر آن را مشخص نمود و در نتیجه بر اساس آنها یک چارچوب نظری شکل داد که نه تنها به ساختارهای معنایی مرتبط است بلکه فرایند تفسیر و تشکیل معانی را نیز ارائه می‌کند (فریدمن؛ دلفسن؛ ۲۰۱۱).

نشانه‌شناسی و اف.آر.بی.آر.

موجودیت اثر در الگوی اف.آر.بی.آر. اینگونه تعریف می‌شود:

اثر: مخلوق هنری و فکری مستقل و به عبارتی دیگر موجودیتی مجرد است. اگر بخواهیم موجودیت اثر را از دیدگاه الگوی دووجهی سوسور مطالعه و بررسی کنیم می‌توان برای موجودیت اثر دو جنبه را در نظر گرفت:

۱. **محتوی ذهنی:** ایده، پیشنهاد و یا فرضیه‌ای است که در ذهن خالق اثر شکل می‌گیرد. برای مثال فردی قصد دارد حس خود را از یک رویداد بیان کند، ایده‌ای در ذهن او شکل می‌گیرد.
۲. **محتوی مفهومی:** زمانی که پیشنهادها و ایده‌های ذهنی فرد منجم شده و محتوی فکری و یا مفهومی و یا هنری ایجاد می‌گردد. برای مثال فرد ایده‌ای که از یک رویداد در ذهن داشته به شکل یک اثر هنری همچون شعر، موسیقی، نقاشی و یا یک محتوی علمی و فکری ارائه می‌دهد.

در جدول زیر ارتباط نشانه‌شناسی و الگوی مفهومی اف.آر.بی.آر. بیان شده است.

نشانه‌شناسی	اف. آر. بی. آر.
پیشینه کتابشناختی زبانی است که موجودیت‌ها متن آن هستند. در نشانه‌شناسی، ویژگی موجودیت‌ها و روابطی که بین آنها وجود دارد، متنی است که تفسیر می‌شود و از طریق تفسیر همان نشانه‌ها، درصدد کشف معنی و مفهوم است.	پیشینه‌های کتابشناختی جانشین مدارک اطلاعاتی هستند و به جای مدارک بازاریابی می‌شوند.
هدف	هدف
تولید معنا	ساختاری مفهومی از پیشینه‌های کتابشناختی ارائه کند.
سوسور نشانه را در بافت یک نظام معنایی تلقی کرده و بررسی آن را جدا از بافتی که در آن شکل گرفته است، رد می‌نماید (انصاری، ۱۳۸۷).	یکی از هدفهای اصلی اف.آر.بی.آر. ارائه چارچوبی روشن و دقیق از علت وجودی هر عنصر اطلاعاتی در پیشینه کتابشناختی و برقراری روابط بین موجودیت‌ها در جهت پاسخگویی به نیازهای کاربران است (فرج‌پهلوی و دیگران، ۱۳۸۹).

دو جنبه مذکور، محتوی ذهنی + محتوی مفهومی، در کنار یکدیگر باعث خلق اثر می‌شوند. از دیدگاه الگوی سوسور محتوی ذهنی همان دال^۱ و محتوی مفهومی مدلول است که در کنار هم تشکیل نشانه که در اینجا موجودیت اثر است را می‌دهند. اثر خلق شده می‌تواند عملکردی

۱- دال " تصور صوتی است و " مدلول " مفهومی که دال به آن دلالت می‌کند یا تصور مفهومی. نشانه کلیتی است ناشی از پیوند بین دال و مدلول.

همچون نشانه‌ی سوسور داشته باشد به این معنا که می‌تواند بر ذهن افراد دیگر تأثیر گذاشته اثر جدیدی که دارای محتوی ذهنی و مفهومی جدیدی است را ایجاد کند. اسمیراجلیا^۱ بر اساس این دسته‌بندی و تأثیرات مختلفی که آثار بر یکدیگر داشته‌اند تأثیر فردی و اجتماعی آثار مختلف، میزان اثرگذاری یک اثر در میان آثار را بررسی نمود و توجه به این رویکرد را در ایجاد فهرست‌های دانش بیان مورد بررسی قرار داد.

موجودیت برداشت که درکی از اثر و یک نوع نگاه خاص به مدرک است همچون موجودیت اثر انتزاعی و مجرد است و بر اساس الگوی سوسور می‌توان برای آن نیز دو جنبه را در نظر گرفت:

محتوی ذهنی: پیش داشته‌های ذهنی فرد درباره مسائل مختلف و ۲- محتوی مفهومی: اطلاعات جدیدی که از درک اثر در ذهن فرد ایجاد می‌شود. از در کنار هم قرار دادن این دو جنبه موجودیت برداشت به وجود می‌آید. به این صورت که، هر فردی بر اساس شرایط اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی خاصی که در آن قرار دارد دارای محتوی ذهنی و یا همان پیش داشته‌های ذهنی متفاوتی است در نتیجه محتوی مفهومی و یا همان درکی که از دریافت و خواندن موجودیت اثر در فرد به وجود می‌آید متفاوت خواهد بود. با در کنار هم قرار گرفتن محتوی ذهنی و محتوی مفهومی موجودیت برداشت ایجاد می‌شود.

در نشانه‌شناسی سوسور، نشانه‌ها به تنهایی معنا تولید نمی‌کند و تنها در ارتباط با نشانه‌های دیگر معنا ایجاد می‌گردد. از این دیدگاه نیز می‌توان الگوی اف.آر.بی.آر. را بررسی کرد:

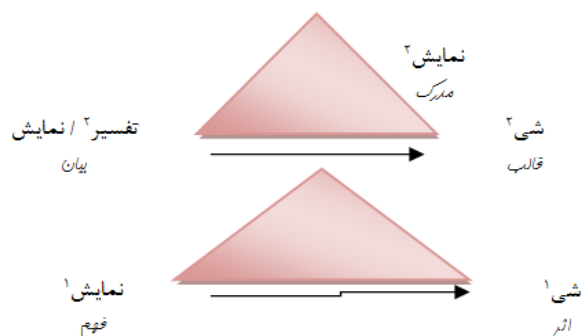
الگوی اف.آر.بی.آر. به‌طور کامل مفهومی و مبتنی بر روابط بین موجودیت‌های کتابشناختی است و امکان تعریف داده‌های کتابشناختی را در قالب موجودیت‌ها و ویژگی‌ها به فهرست‌نویسان می‌دهد (فردحسینی، عمرانی، وزیرپور کشمیری؛ ۱۳۹۱). برقراری روابط بین چهار موجودیت اف.آر.بی.آر. باعث می‌گردد علاوه بر ارائه اطلاعات مورد نیاز کاربر فهرست‌های رایانه‌ای این امکان را داشته باشند تا اطلاعات جدیدی را به کاربر ارائه داده و دانش افزائی نمایند.

بررسی موجودیت اثر در الگوی سه وجهی پیرس:

اگر بخواهیم سازماندهی دانش را از دیدگاه معرفت‌شناسانه بررسی نماییم به دسته‌بندی یورلند (۱۹۹۸) خواهیم رسید که حوزه سازماندهی و بازیابی اطلاعات را در حوزه‌های زیر دسته‌بندی نموده است:

- تجربه‌گرایی: تکیه بر مشاهده و تجربه؛
- عقل‌انگاری: تکیه بر عقل و منطق؛
- تاریخ‌انگاری: تکیه بر هرمنوتیک؛
- پراگماتیسم: تکیه بر کارکردها و اهداف.

بر اساس دسته‌بندی فوق، الگوی مفهومی اف.آر.بی.آر. در حوزه پراگماتیسم که واضع آن نیز چارلز پیرس است، قرار می‌گیرد (اسمارجلیا، ۲۰۰۳). پیرس که فیلسوفی پراگماتیست است علاوه بر دو وجه (دال و مدلول) سوسور، وجه دیگری به نام موضوع را نیز به نشانه اضافه می‌نماید. از دیدگاه وی، معنا از تفسیر به وجود می‌آید. اگر موجودیت‌های اف.آر.بی.آر. را بر اساس الگوی سه وجهی پیرس بررسی کنیم تصویر مشابه زیر خواهیم داشت که نمونه آن در پژوهش اسمیراجلیا نیز ارائه شده است.

تصویر شماره ۵. موجودیت‌های اف.آر.بی.آر. بر اساس الگوی پیرس

با توجه به شکل بالا می‌توان این‌گونه برداشت کرد که زمانی که ایده‌ها و تصورات ذهنی نویسنده حالت مفهومی پیدا کرد یعنی تبدیل به یک مخلوق هنری و فکری گردید موجودیت اثر خلق می‌شود. این موجودیت زمانی که در اختیار افراد مختلف قرار گرفت، تفسیرها و برداشت‌های متفاوتی از آن خواهد شد و موجودیت برداشت ایجاد می‌شود. موجودیت برداشت نیز همچون موجودیت اثر انتزاعی است. تفسیرهای مختلفی که از یک اثر در ذهن

افراد مختلف شکل می‌گیرد زمانی که در محمل‌ها و اشکال مختلف ارائه می‌گردد موجودیت قالب به وجود می‌آید. این موجودیت در مراکز مختلفی ارائه و عرضه می‌گردد و موجودیت دیگر اف.آر.بی.آر. یعنی مدرک شکل می‌گیرد.

مثال:

سعدی شیرازی مجموعه ایده‌ها و تصوراتی ذهنی خود را که همان نشانه‌های غیرمادی هستند را به صورت یک محتوی فکری تبدیل کرده و آن را در قالب نثر و نظم و با عنوان گلستان ارائه می‌دهد. زمانی که اثر خلق شده توسط سعدی (گلستان) به نمایش در می‌آید و در اختیار افراد مختلف قرار می‌گیرد، تفسیرهای مختلفی از آن در ذهن افراد مختلف به عمل می‌آید. برای مثال شرح‌های مختلف، اقتباس‌ها، ترجمه‌ها، تلخیص‌ها تولید می‌گردند و موجودیت برداشت خلق می‌گردد. برداشت‌ها از اثر سعدی (گلستان) در ذهن افراد مختلف متفاوت است و در نتیجه مفاهیم مختلفی را در ذهن افراد مختلف به وجود می‌آورد این مفاهیم نوین همان موجودیت برداشت در اف.آر.بی.آر. است. موجودیت برداشت هم مانند موجودیت اثر، غیرمادی و انتزاعی است. موجودیت برداشت در انواع مختلفی از حامل‌ها و قالب‌های اطلاعاتی ارائه می‌شود و به صورت مدارک اطلاعاتی در مراکز مختلف نگهداری می‌شود

نتیجه‌گیری و بحث

علم اطلاعات و دانش‌شناسی به دلیل اینکه عمدتاً با اصطلاحات، واژگان و مدارک متنی روبرو است ارتباط زیادی با زبان‌شناسی و نظریه‌های مطرح در آن از جمله نشانه‌شناسی دارد. سه مورد اصلی که می‌تواند رابطه بین سازماندهی دانش و نشانه‌شناسی را مطرح کند، موارد زیر است:

۱. هسته اولیه نظام‌های سازماندهی دانش یا عناصری که در این نظام‌ها به کار گرفته می‌شود، طرح‌های رده‌بندی، اصطلاح‌نامه‌ها و ... هستند که به صورت واژه‌ها، اصطلاحات، مفاهیم، رده‌ها یا نشانه‌ها فرمول‌بندی می‌شوند. رابطه سازماندهی دانش و نشانه‌شناسی در این سطح این است که مفاهیم در ساختاری سازماندهی گردند که رابطه مفاهیم با مفاهیم دیگر، نشانه با نشانه‌های دیگر قابل بررسی و مشخص باشد.

۲. یکی از اهداف نظام‌های سازماندهی دانش بازنمون منطقی دانش است. جهت رسیدن به این هدف، داده‌ها در پایگاه دانش نظام‌ها ذخیره می‌شوند و با استفاده از قواعد منطقی شامل

قیاس، استقرار و... از داده‌های موجود استنتاج صورت می‌گیرد. چنانچه از قواعد استنتاج در این نظام‌ها استفاده شود ارائه خدمات کاراتر و با سرعت بیشتری انجام خواهد شد. استفاده از قواعد منطق در حوزه‌های مختلف سازماندهی از جمله نمایه‌سازی، چکیده‌نویسی، تولید اصطلاح‌نامه‌ها و ... تجزیه و تحلیل خودکار محتوا، ارائه دانش، مدیریت و دسترسی کارآمدتر به نظام‌ها را در پی خواهد داشت و بازیابی را ارتقا می‌دهد. از دیدگاه پیرس نشانه‌شناسی شاخه‌ای از علم منطق است که در آن دانش نشانه‌ها بررسی می‌گردد. اصول مطرح شده در نشانه‌شناسی با قواعد منطق و استنتاج نظام‌های سازماندهی دانش منطبق است و می‌توان قیاس، استقرار و فهم از طریق آنها بررسی نمود.

۳. هدف نظام‌های سازماندهی دانش بازیابی کارآمد و مرتبط با نیازهای کاربران است. بخشی از بازیابی مربوط به استفاده از قواعد منطق و استنتاج در نظام‌های سازماندهی دانش است که در مورد قبل بررسی گردید اما بخش دیگر مربوط به میزان ربط، معنا و تفسیر است. حاملان اصلی دانش بالقوه، نشانه‌ها هستند به این معنی که دانش توسط نشانه ارائه می‌شود در نتیجه جهت بازیابی، این نشانه‌ها باید تفسیر شوند تا دانش موجود در آنها فهم و دریافت شود. شیء، مفهوم پنهان در پشت یک شی و تفسیری که از آن در ذهن فرد شکل می‌گیرد از اصول نشانه‌شناسی است که از طریق آن می‌توان ربط، معنا و تفسیر را در نظام‌های سازماندهی دانش تبیین نمود.

بررسی نظام‌های سازماندهی دانش در ساختار نشانه‌شناسی این امکان را فراهم می‌سازد که رابطه بین شی و بازنمون آن و همچنین رابطه بین یک شی و تفسیر آن را مشخص نمود و در نتیجه بر اساس آنها یک چارچوب نظری شکل می‌گیرد که نه تنها به ساختارهای معنایی مرتبط است بلکه فرایند تفسیر و تشکیل معانی را نیز ارائه می‌کند. اف.آر.بی.آر. یک الگوی مفهومی سازماندهی و بازنمایی دانش است. سازماندهی دانش تمرکز خاصی بر روی نشانه‌ها، معنای حاصل از آنها، سازماندهی این واحدهای معنایی و روابط بین آنها دارد (یورلند، ۲۰۰۸). بر اساس پژوهش پیرس، الگوهای مفهومی که دارای ساختار نشانه‌شناسی باشند الگوهای مناسب تری برای بازنمایی دانش هستند. بررسی اصول و مفاهیم دو الگوی سوسور و پیرس با موجودیت‌ها، روابط و مفاهیم مطرح در الگوی مفهومی اف.آر.بی.آر. نشان داد که:

بر اساس الگوی دو وجهی سوسور می‌توان برای دو موجودیت انتزاعی اف.آر.بی.آر. "اثر و برداشت" دو وجه محتوی ذهنی به عنوان دال و محتوی مفهومی به عنوان مدلول در نظر

گرفت. ۱) محتوی ذهنی: ایده‌ها و پیشنهادها و یا فرضیه‌هایی است که در ذهن خالق اثر شکل می‌گیرد. ۲) محتوی مفهومی: زمانی که پیشنهادها و ایده‌های ذهنی فرد منجسم شده و محتوی فکری و یا مفهومی و یا هنری ایجاد می‌گردد. با در کنار یکدیگر قرار دادن محتوی ذهنی و محتوی مفهومی (همان دال و مدلول نشانه‌شناسی) نشانه حاصل می‌شود. این نشانه‌ها با برقراری روابط بین یکدیگر تولید معنا می‌کنند. الگوی اف.آر.بی.آر. نوعی رده بندی مبتنی بر رابطه است. برقراری روابط یکی از اهداف و اجزای اصلی این الگوی مفهومی است. هدف از برقراری روابط بین موجودیت‌های مختلف این است که علاوه بر اینکه پاسخگوی نیازهای کاربران باشد، معنا تولید نماید و دانشی را نیز به کاربر ارائه کند. موجودیت‌ها و روابط بین آنها بر اساس الگوی پیرس نیز قابل بررسی است. چهار موجودیت اف.آر.بی.آر. در این الگو قابلیت تطبیق دارد. زمانی که ایده‌ها و تصورات ذهنی نویسنده حالت مفهومی پیدا کرد یعنی تبدیل به یک مخلوق هنری و فکری گردید موجودیت اثر خلق می‌شود. این موجودیت زمانی که در اختیار افراد مختلف قرار گرفت، تفسیرها و برداشت‌های متفاوتی از آن خواهد شد و موجودیت برداشت ایجاد می‌شود. موجودیت برداشت نیز همچون موجودیت اثر انتزاعی است. تفسیرهای مختلفی که از یک اثر در ذهن افراد مختلف شکل می‌گیرد زمانی که در محمل‌ها و اشکال مختلف ارائه می‌گردد موجودیت قالب به وجود می‌آید. این موجودیت در مراکز مختلفی ارائه و عرضه می‌گردد و موجودیت دیگر اف.آر.بی.آر. یعنی مدرک شکل می‌گیرد. با تطبیق مفاهیم الگوهای نشانه‌شناسی و الگوی اف.آر.بی.آر. می‌توان نتیجه گرفت که الگوی مفهومی اف.آر.بی.آر. یک الگوی مفهومی نشانه‌شناسی بوده و بنابر ادعای پیرس الگویی مناسب جهت بازنمون دانش است.

منابع

- آزاد، اسدالله (۱۳۸۷). مفهوم اطلاعات و ارتباطات و میانکنش بین آنها. فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۴۲.
- انصاری، محمدباقر (۱۳۸۷). درآمدی بر نشانه و نشانه‌شناسی عناصر نمایش. صحنه، ۶۴ و ۶۵.
- خسروی، فربرز (۱۳۸۷). پژوهش‌های شبه میان رشته‌ای، فصلنامه کتاب، ۷۳.

دادور، ابوالقاسم؛ خیری، مریم (۱۳۹۲). کارکرد معنایی دلالت‌های صریح و ضمنی در مطالعه موردی آثار محمد سیاه‌قلم. جلوه هنر، ۹.

رضوی‌فر، املی؛ غفاری، حسین (۱۳۹۰). نشانه‌شناسی پیرس در پرتو فلسفه، معرفت‌شناسی و نگرش وی به پراگماتیسم، فلسفه، ۳۹(۲).

سن، دینه؛ ماری، آنه (۱۳۸۰). درآمدهای برنانه‌شناسی. ترجمه مظفر قهرمان، آبادان: پرسش.

سجودی، فرزانه (۱۳۸۷). نشانه‌شناسی کاربردی. تهران: علم.

سجودی، فرزانه (۱۳۸۶). دلالت از سوسور تا دریدا. ارائه شده در مقالات هم‌اندیشی بارت و دریدا، به کوشش امیرعلی نجومیان، تهران: فرهنگستان هنر.

قائم‌نیا، علیرضا (۱۳۸۵). نشانه‌شناسی و فلسفه زبان. ذهن، ۲۷.

فدائی، غلامرضا (۱۳۸۶). پیرامون روش تحقیق. در مجموعه مقالات کنگره ملی علوم انسانی، به اهتمام مظفر نامدار، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، جلد ۷.

فدائی، غلامرضا (۱۳۸۹). کتابداری و اطلاع‌رسانی؛ رشته یا میان‌رشته؟ فصلنامه مطالعات میان رشته‌های در علوم انسانی، ۲(۲).

فرج‌پهلوی، عبدالحسین؛ کوکبی، مرتضی؛ فتاحی، رحمت‌اله؛ حاجی‌زین‌العابدینی (۱۳۸۹). ملزومات کارکردی داده‌های مستند (فراد): الگوی مفهومی رابطه - موجودیت مستندات در پیشینه‌های کتابشناختی. فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۱۳(۴).

Chandler, Daniel. (2007). *Semiotics: The Basics*. London: Routledge.

Damjanovic, V., Gasevic, D., Devedzic, V., Djuric, D. (2004). *The Semiotic Contribution on the Web*. Proceedings of the IEEE Intelligent Systems, Varna, Bulgaria.

Friedman, Alon; Thellefsen, Martin (2011). Concept theory and semiotics in knowledge organization. *Journal of Documentation*, 67(4).

Hjørland, Birger (2008). What is Knowledge Organization (KO)?. *Knowledge Organization*, 35(2,3).

Hjørland, Birger (1998). Information Retrieval, Text Composition, and Semantics. *Knowledge Organization*, 25(1-2), 16-31. Retrieved December 20, 2006 from Elsevier Database.

Peirce, Charles Sanders (1998). *The essential Peirce: Selected Philosophical Writings*. Vol. 2 (1893-1913), ed. by the Peirce Edition Project, Nathan Houser [et al.], p. 4-10, "What is a Sign?" Bloomington: Indiana Univ. Pr.

Priss, Uta (2004). A Semiotic-Conceptual Framework for Knowledge Representation. In: *Knowledge Organization and the Global Information Society*. Proceedings of the 8th International ISKO Conference.

-
- Saussure, Ferdinand de. (1983). *Course in General Linguistics*, (trans. Roy Harris), London, Duckworth.
- Smiraglia, Richard P. (2003). The Centrality of "The Work" as Component for Knowledge Sharing
- Sowa, John F. (2000). *Ontology, Metadata, and Semiotics. Conceptual Structures: Logical, Linguistic, and Computational Issues*, Lecture Notes in AI #1867, Springer-Verlag, Berlin.
- Thellefsen, Martin, Thellefsen, Torkild, and Sørensen, Bent (2013). A Pragmatic Semeiotic Perspective on the Concept of Information Need and Its Relevance for Knowledge Organization. *Knowledge Organization*, 40(3).